

RECENZIE

Miroslav Plaček – Miroslav Dejmal a kolektív (A. Bajer, A. Hoch, J. Hošek, P. Kočár, R. Kočárová, T. Kolář, L. Lisá, D. Merta, L. Petr, J. Příhoda, J. Pajer, J. Rybníček, M. Sedláčková, K. Slavíček, K. Smíšek, Z. Sůvová, D. Rohanová, M. Vágner, H. Vavřík, R. Vrla, G. Vyskočilová, P. Žakovský): **Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě**. Archaia Brno o. p. s. Brno 2015. 382 strán, 219 čiernobielych obrázkov, 24 tabiel, 24 diagramov, 49 farebných obrázkov, anglický súhrn, dátový nosič DVD. ISBN 978-80-905546-3-4.

V posledných rokoch nie je núdza o monografické práce objavujúce sa v prírastkových fondoch knižníc vedeckých inštitúcií, na predajných pulchov s odbornou literatúrou. Z takto potešiteľnej produkcie môžu neraz uniknúť pozornosti niektoré publikačné výstupy. K nim by s určitou nemala patriť recenzovaná kolektívna monografia len preto, že jej titul vyznieva lakonicky a farebnosť obalu nie je vyzývavá. Už z priebežného listovania vyplynie, že publikácia prezentuje množstvo hodnotných zložiek nálezovej situácie, zvyškov stavebných objektov, širšiu škálu štandardných až unikátnych reprezentantov materiálnej kultúry, ktoré spracoval a precízne vyhodnotil neobvykle široký tím odborníkov, špecialistov v danom odbore. Aj preto výsledky terénnych aktivít neustrnuli iba v objemných zväzkoch nálezovej správy so stavebno-historickým vyhodnotením, ktoré by sa postupne zverejňovalo v časopiseckých a zborníkových štúdiách. Takúto eventualitu prekonal ambiciózný zámer autorskej dvojice, ktorá sa podujala komplexne spracovať nálezový fond v tematicky previazaných kapitolách, doplnených o definíciu prírodného prostredia a postavenia náleziska v historickom vývoji tamojšieho regiónu. K naplneniu cieľa by akiste nedošlo bez finančných prostriedkov z projektu GA ČR P405/11/1729, ktorý bol schválený vďaka výstižne definovaným cieľom, metodickým postupom a presvedčivému zdokladovaniu očakávaných výsledkov.

Začiatky pracovných aktivít na historickom objekte vo Veselí nad Moravou sú späté so záchranným archeologickým výskumom vyvolaným plánovanou rekonštrukciou spustnutého zámku. Jeho výslednú hmotu dotvorila zbarokizovaná dostavba renesančnej dispozície s klasicistickými úpravami interiéru. Oveľa inšpiratívnejšie vyznievajú známe historické pramene, ktoré do príslušného areálu lokalizujú počiatočnú podobu vrcholnostredovekého šľachtického sídla s následnými vývojovými etapami. Potešiteľné je, že sa vďaka hromadiacemu stavebnému odpadu, navrhovanému v podmokrenom a zaplavovanom prostredí zachovali viaceré zvyšky stavebných objektov, materiálnej kultúry a ďalších hmotných pozostatkov ľudských aktivít.

Zmieňované sídlo bolo totiž vybudované na jednom z ostrovov obtekaných meandrujúcimi ramenami rieky Moravy. Podľa Miroslava Plačka poskytla táto poloha prijateľné podmienky, aby sa tu v druhej štvrtine 13. stor. vybudovala prvotná podoba hradu. Vďaka nemu sa v inundácii pohraničnej rieky doplnila sústava obranných zariadení a zintenzívnilo sa dosídľovanie širokého územia ležiaceho medzi premyslovským a arpádovským štátom. Týmto sporadicky osídleným priestorom, označovaným ako Konfínium alebo Lucké pole, však prechádzali odveké cesty spájajúce obe susediace ekumény.

Východiskové informácie k stavebnému vývoju veselského hradu poskytol archeologický výskum z rokov 2008–2010. Odkryv sa sústredil do nádvorja zámckého objektu, sčasti do jeho interiérových priestorov a prilahlého okolia. Miroslav Dejmal výsledky terénnych aktivít v monografii účelovo zostručnil, aby získal viac priestoru k prezentácii dôležitých momentov približujúcich etapovitý vývoj tohto sídla i charakteristiku zachovaných stavieb. Na základe týchto stavieb i precízne zdokumentovaných stratigrafických vzťahov sídliskových vrstiev, jamovitých objektov a nálezov vyčlenil štyri hlavné fázy využívania tohto sídla v 13.–14. stor. Vypracovanú archeologickú schému podporujú aj dendrodáta z odobratých vzoriek zachovaného dreva. Archeologickým výskumom sa prebádali väčšinové úseky predhradia priliehajúceho k južnej strane jadra vrcholnostredovekého hradu. Okrem primárneho ohradenia sa v tejto hospodárskej časti zdokumentovalo 18 stavebných objektov využívaných v rôznych časových úsekoch. Okrem presvedčivo zdokladovaných stajní s omazaným výpletom stien mohli ďalšie z objektov slúžiť ako senník, ohrada pre chované zvieratá a kuchyňa na prípravu stravy. Prehliadnuť sa nedá rozdielna konštrukčná náročnosť zrubových stavieb zostavených z otesaných, či neopracovaných kmeňov stromov. Dosková podlaha sa spája s honosnejšími priestormi, dominujú pieskom pokryté dná. Spodné hrany stien spočívali na úrovni terénu, v staršom období na zvislých koloch.

Zaujímavé poznatky poskytli expertízy prírodných a technických vied s opisom metodických postupov spracúvania vzoriek, komparáciou výsledkov s adekvátnymi zisteniami z iných nálezísk. Ich prínos vystihuje stranový rozsah tejto kapitoly prevyšujúci štvrtinu recenzovanej publikácie. Informatívnosť príslušných materiálových súborov je závislá od viacerých skutočností. Na ilustráciu možno uviesť mikromorfologický rozbor podlahových sedimentov, preukazujúci prirodzene ušliapanú úroveň alebo jej postdepozíčné prevrstvenie. V prípade stajní dochádzalo k opakovanému odstraňovaniu hnojných vrstiev a ich nahrádzaniu novou podstielkou. Na tento účel sa nevyužívala slama. Dominovali tráviny z okolitého prostredia, ktoré boli spolu s letninou takisto skrmované. Predstavu o ich skladbe približuje širšie spektrum makrozvyškov paleobotanického materiálu. Podľa nich treba pripustiť aj občasné prikrmovanie ustajnených zvierat jadrom z pestovaných obilnín. Ich sortiment s pestovaným ovocím a zeleninou zodpovedá stravovacím návykom stredovekých ľudí. Prekvapivá je však prítomnosť teplomilných plodín doložených cibuľou, tekvicou a vodným melónom.

Osobitú kolekciu tvorí kvalitne zachované drevo získané z objektov so zrubovými i rámovými konštrukciami stien a z obrannej palisády. Vzhľadom na trvácnosť a výskyt, v danom mikroregióne prevažuje dub, nahrádzaný v doskových podlahách štiepateľným brestom. K vypletaniu stien a ohrad slúžili pružnejšie vřbové konáre. Účelové využívanie vlastností drevnej hmoty sa potvrdilo aj v evidovanom sortimente každodenného mobiliára.

Analýzy archeozoologického materiálu v podstate potvrdili štandardnú skladbu chovaných zvierat s prevahou prasiat, hovädzieho dobytky a koní, ovplyvnenú úžitkovosťou

a možnosťami využitia ich zvyškov k ďalšiemu spracovaniu. Prekvapivé zistenia neposkytol ani petrografický rozbor stavebného materiálu, pretože pozostával z hornín získavaných zo svahov Bielych Karpát vzdialených od veselského hradu 8–20 km.

Do ďalšej dôležitej kapitoly, zaberajúcej takmer polovicu posudzovanej monografie, je zaradené odborné vyhodnotenie rozsiahleho fondu materiálnej kultúry. Jej zástupcovia, rozdelení do skupín podľa východiskovej suroviny, sú v rozhodujúcej miere spätí s aktivitami užívateľov. V prípade keramických nálezov dominujú všestranne využiteľné hrnciarske výrobky zaradené podľa uznávaných typologických znakov do 13.–14. stor. Hrncovité tvary sú v prevahe. Zriedkavejšie ploché pokrievky postupne nahrádzajú zvonovité varianty. Výsledky petrografických analýz keramickej hmoty spájajú ich vznik s domácim prostredím. Od druhej polovice 13. stor. rozširujú pôvodný sortiment džbány a miniatúrne nádoby s glazovaným povrchom luxusného vzhľadu importované zo severomoravského až hornosliezského územia. S domácim prostredím takisto nesúvisia početnejšie zlomky zásobníc a zásobnicových hrncov s premenlivým obsahom grafitu a ďalších prímiesí. To komplikuje snahy o lokalizáciu dielní, v ktorých mohla byť zhotovovaná táto technologicky náročná skupina výrobkov.

Početná i typovo pestrá je takisto kolekcia kovových predmetov. Očakávaný prínos však znižuje jej skladba obsahujúca vysoký podiel klcov a skôb. Zástupcovia uzatvárateľných mechanizmov nie sú zasa dostatočne reprezentatívni. S podobným stavom sa stretávame v značne zredukovanom mobiliári remeselníckych a poľnohospodárskych nástrojov. Vzhľadom k ich významu, dĺžke používania a obsahu železa patrili k hodnotným výrobkom, ktoré sa po znefunkčnení užitovali k zhotoveniu nových výrobkov. K výnimkám patrí šesť kosákov dvoch základných foriem vhodných k poľnohospodárskym prácam i zabezpečovaniu krmiva pre chované zvieratá. Dva exempláre nájdené priamo vo veselskej stajni takúto alternatívu potvrdzujú. Z osobnej výbavy obyvateľov stoja za zmienku nože zhotovené náročnými kováčskymi technikami akiste pre ich využitie jedincami s vyšším sociálnym statusom. Okrem dýky možno do tejto kolekcie začleniť aj krátky nožovitý sekáč, segmenty krúžkového ochranného odevu, ostrohy a hroty šípov. S chovom koní súvisia nájdené podkovy, súčasti postrojov a česák.

Vďaka jedinečným hydrologicko-pedologickým pomerom sa na lokalite zachoval nezvyčajne vysoký počet drevených výrobkov používaných v každodennom živote. Okrem podomácky zhotoviteľných príborov si vznik dyhových misiek, sústružených pohárov či tanierov nemožno predstaviť bez patričnej remeselnej zručnosti a výrobných skúseností. V rovnakej miere to platí u dlabaných nádob, hoci väčšina drevených nástrojov a prútených výrobkov vznikala pri podomáckych činnostiach. Doplnkové dielce stavebných konštrukcií a vnútorného zariadenia domácností nie sú síce početné, pri archeologických výskumoch z množstva iných nálezísk sa nezískali takmer žiadne. Aj preto treba náležite oceniť objavenie drobných predmetov slúžiacich na krátenie voľného času, násad do šípov, celodrevených šípov, kolíkových spojovníkov a osvetľovacích lúčov.

Nemenej unikátne sú aj kožené artefakty, ako zvyšky z obuvi, remeňov, rukavíc, pošiev a závesných vreciek,

sprevádzané textilnými zvyškami. Vďaka nim sa dotvárajú predstavy o odievaní konfrontovateľné s dobovými knižnými a obrazovými ilumináciami. Úroveň spracovania niektorých artefaktov, použitie netradičných výzdobných prvkov a hodnotnejších materiálov pomáha odčleniť luxusnejšie výrobky od prostých – každodenných.

Reprezentanti vyhotovení z kosti a parohu nie sú početní. Z typologického hľadiska a spôsobu využitia tvoria pestrú kolekciu artefaktov. Patria k nim nielen sanicové hladidlá nevyhnutné k spracovaniu zvieracích koží, ale aj hracie kostičky – astragaly, polotovary a odpadové zlomky. Z hľadiska postrehnutých výrobných techník sa na druhej strane ocitajú s remeselnou zručnosťou vyrobené hracie kocky, hroty loveckých šípov, opaskové pracky, dekoratívne doplnky honosnejších kovových predmetov a výsada z jelenieho parohu upravovaná do podoby píšťalky alebo závesnej schránky na medikamenty.

Predchádzajúca kolekcia predmetov netvorí poslednú zložku nálezového fondu z veselského šľachtického sídla. V predmetnej monografii boli vyhodnotené mnohé ďalšie súčasti, ktoré sa v záujme dodržania optimálneho rozsahu recenzie nespomenuli. Do prierezovej charakteristiky bol prednostne zaradený dostatočne široký register informácií, pre ktoré je vhodné publikáciu prešľudovať. Súčasne sa popri tom aj presvedčí, že historické poznávanie nekončí archeologickým výskumom. Rozhodujúce môže byť následné dlhoročné obdobie vyplnené menej obľúbenými aktivitami a mravčou prácou, bez ktorých sa nezaobíde vydanie serióznej monografie.

Milan Hanuliak

Jozef Bujna – Václav Furmánek – Egon Wiedermann (Zost.): Staré Slovensko 1. Archeológia ako historická veda. Archaeologica Slovaca Monographiae. Instituti Archaeologici Nitriensis. Academiae Scientiarum Slovacae. Staslo, Tomus 1. Nitra 2013. 244 stran. ISBN 978-80-89315-44-4.

I přesto, že recenzovaný svazek vyšel již v roce 2013, považují za smysluplné vyjádřit se k jeho obsahu a pokusit se o zhodnocení úspěšnosti záměrů jeho autorů, a to proto, že se jedná o součást velmi rozsáhlé monografie, která bude po dlouhou dobu představovat jednu ze základních příruček nejenom slovenské archeologie. Hlavní otázkou, kterou si tato recenze klade, je, zda práce splňuje cíle definované autory a zda skutečně shrnuje současný stav slovenské archeologie po metodologické i teoretické stránce, případně zda přispěla k posunutí nejenom znalostí, ale také filozofického a metodologického konceptu slovenské archeologie. Při hodnocení tohoto svazku je třeba mít na paměti, že se jedná o první samostatný pokus slovenské archeologie o shrnutí prehistorických a raně historických dějin Slovenska včetně artikulace filozofických a metodologických postulatů oboru, a to od roku 1933 (*Eisner 1933*). Recenzi jsem si místy dovolila koncipovat jako esej, a to v těch pasážích, kde se autoři recenzovaného svazku dotkli aktuálně diskutované problematiky, nebo jsou možné různé interpretační přístupy. Také bych chtěla zdůraznit, že úsilí autorů realizované ve zmiňovaném svazku považuji za velmi přínosné, inspirativní, komplexní a kompletní a ve své recenzi se zaměřuji pouze na ta místa, která jsou z mého pohledu diskutabilní. Izolované posuzování

úvodního svazku rozsáhlé řady je velmi ošidné, protože nakonec bude důležité, jaké integrity bude dosaženo v rámci celé řady.

Recenzovaná práce je prvním svazkem z devíti plánovaných, z nichž k dnešnímu dni opustily tiskárnu další dva (*Kaminská 2014; Furmánek et al. 2015*). Publikace s názvem „Staré Slovensko. Dejiny Slovenska od praveku po vrcholný stredovek“ (STASLO, zmluva III/1/2009) vznikla v rámci Centra excelence Slovenské akademie věd. Hlavními redaktory řady jsou Václav Furmánek a Matej Ruttkay, sestavovateli prvního (zde recenzovaného svazku) jsou (abecedně) J. Bujna, V. Furmánek a E. Wiederman a autory jednotlivých statí (abecedně): Zora Bielichová, J. Bujna, V. Furmánek, Stanislava Gogová, Jan Hunka, Ivan Cheben, Peter Chrastina, Ludmila Illášová, Július Jakab, Vladimír Karlovský, Rudolf Kujovský, Ivan Kuzma, Jana Mihályiová, Juraj Pavúk, Matej Ruttkay, Ján Tirpák, Jozef Vladár a E. Wiederman. Recenzenty byly Klára Kuzmová a Josef Unger.

Autoři vycházejí z toho, že archeologie je jak teoretickým, tak praktickým oborem a tento aspekt se také stal hlavním kritériem pro volbu struktury textu. Práce je rozdělena do osmi kapitol: 1 Archeológia ako vedná disciplína (s. 13–44), 2 Bádateľské pole archeológie (s. 45–64), 3 Archeológia a styčné vedné disciplíny (s. 65–101), 4 Periodizácia a chronológia (s. 103), 5 Prírodné prostredie Slovenska v premenách času (s. 107–125), 6 Metódy archeologického prieskumu a terénneho výskumu (s. 135–182), 7 História bádania (s. 183–197), 8 Archeológia a súčasnosť (s. 199–222), dále dělených na tematické subkapitoly. Tato struktura odpovídá učebnicovému pojetí tématu a je vedena snahou zpřehlednit složitou problematiku.

Cílem řady, jak jej formulovali autoři, je prezentace dosavadních výsledků slovenské archeologie a prezentace historického obrazu Slovenska v geografickém kontextu. Projekt usiluje o nový pohled na hospodářský a společenský vývoj populací žijících na území Slovenska od starší doby kamenné až po raný středověk. Toho by mělo být dosaženo prostřednictvím multidisciplinárního přístupu sahajícího od společenských po přírodní vědy (s. 9). Pro první svazek autoři v úvodu avizují, že tento „*podává multidisciplinárne koncipovaný úvod do archeológie, so zámerom uľahčiť čitateľovi orientáciu v problematike, ako aj pochopenie výkladu historického obrazu Slovenska*“ (s. 11).

Autoři chápou archeologii jako historickou disciplínu, což vyjadřuje již podtitul svazku a dále v úvodu rozvádějí, že archeologie představuje historicko-filozofickou disciplínu přispívající k procesu všeobecného poznání. Archeologie je pro ně vědním oborem s velmi širokým transdisciplinárním záběrem. Toto pro autory představuje určitý koncepční program. Kladou si za cíl posílit postavení archeologie v rámci historických a humanitních disciplín. Svoji pozici chápou jako jednoznačně propojenou s předchozím bádáním a nastupující generací. Cílem jejich spisu je navázat na starší bádání, prezentovat současné výsledky, ale také reflektovat tendence reprezentované nastupující generací archeologů (s. 11).

Pojetí archeologie jako historické disciplíny není ve světovém měřítku úplně samozřejmé a autoři monografie si jsou vědomi, že jejich pojetí a z toho vyplývající koncipování oboru není jediné možné a zmiňují další přístupy (oddíl 1.1.3). Subjektivně je mi jejich přístup blízký. Dokonce se domnívám, že archeologie se v současné době mění na disciplínu syntetickou, což shodně konstatují i autoři práce

(s. 226), na strategický vědní obor s vysokým potenciálem pro predikci. Proto jsem také přesvědčena, že úsilí tvořit syntézy rozsáhlých témat má smysl, a to právě z hlediska definování opakujících se zákonitostí, náhod, všeobecných historických tendencí, vymezení vlivu přírodního prostředí, vůle a možností ovlivnit svět kolem sebe jak jedince, tak společnosti, což autoři ve své práci také reflektují, jak vyplývá z prezentovaných textů.

V subkapitole „1.2 Archeologické pramene“ je podaný přehled jednotlivých typů pramenů a procesů jejich získávání. Zde by bylo možné předložit některé dílčí námítky. Například definovat depot pouze jako hromadný nález není dostačující (s. 20). Současná diskuse k chápání náplně a interpretaci tohoto pojmu je mnohem rozsáhlejší, než je naznačeno v autory citované bibliografii (souhrnně *Klontza-Jaklová 2015*). Velmi vágní je také kategorie tzv. náhodného nálezu (s. 20). Zde je možné souhlasit s kritikou *M. Kuny (2015)*.

Pozitivní je zařazení zvláštní subkapitoly o metodologii archeologie (1.3) a následně prakticky zjednodušený přehled interpretačních přístupů a paradigmat (subkapitola 1.5). Domnívám se, že podobný přehled encyklopedického typu je užitečný hlavně pro studenty, pro které je tato problematika často dlouho nepochopitelná. Jsem přesvědčena, že tento text může sloužit jako návod pro zvolení nejvhodnější metody pro konkrétní problematiku. V subkapitole „1.4 Klasifikačné kategórie a pojmy“ jsou explicitně vyjádřeny hlavní pojmové kategorie, se kterými archeologie pracuje, autoři vysvětlují jejich vývoj, reflektují dlouhodobou diskusi nad tvorbou jejich náplně (s. 38).

V subkapitole „1.5 Interpretačné prístupy a paradigma“ jsou představeny jednotlivé interpretační přístupy uplatňované v oboru. Dovolují si konstatovat, že mladší generace, které nezažily období velmi intenzivních teoretických debat 80. a případně ještě 90. let 20. století, zde dostanou trefný přehled, na který je následně možné budovat vlastní nadstavbu. V této souvislosti je třeba zmínit aktuální potřebu přehledu vývoje filozofie archeologie, která v české a slovenské bibliografii dosud chybí.

Na závěr subkapitoly 1.5 autoři uvádějí, že ani jeden z výše zmíněných přístupů není univerzální (s. 44): „*Vážšina bádateľov v súčasnosti vidí ďalšiu cestu vývoja archeológie či archeologických vied v integrácii rôznych prístupov a metód*“, což je tendence, kterou cítíme patrně všichni. Tato víra v pluralitu však není úplně opodstatněná. Pouhé promíchání metod a přístupů nepřináší objektivní zjištění a je zřejmé, že propojení otázky, zvolené metody, interpretace výsledku a jeho ověření je velmi specifický proces, na který není možné aplikovat nějakou univerzální metodu a také, že historické kontextuální závěry není možné tvořit a ověřovat automatizovanou statistikou bez aplikace historické kritiky. Sami jsme často vedeni (byť podvědomě) přáním konkrétní odpovědi, a to ve smyslu našeho vlastního kosmologického postoje. Přísná sebekritika, tedy kritika použitých metod a prezentovaných interpretací není v současné archeologii dosud plně rozvinutá, možná na rozdíl od věd přírodních (*Klontza-Jaklová, v tisku*). Postrádám komentář, zda autoři také souhlasí s tímto tzv. multi-kulti přístupem, a tudíž se jedná o jakýsi oficiální pluralitní systém současné (slovenské) archeologie, nebo zda by například spíše volili metody vhodné pro každou konkrétní položenou otázku, případně jaké shledávají rezervy tohoto multiplicitního přístupu, který předpokládá, že pravda vyplyne s dostatečným množstvím subjektivních pravd. Velmi sporné

je uvedení kapitoly bonmotem (s. 44): „*Neexistuje jediná pravda. Je toľko pravd, koľko je vnímavostí*“. To rozporuje jeden z hlavních cílů práce, kterým je poznání. Pokud je výsledek z hlediska pravdivosti relativní, poznání není možné, neexistoval by tak ani správný ani chybný výsledek. Domnívám se, že zde se projevuje naše všeobecné ovlivnění určitým alibismem současného postmodernistického přístupu k lidskému konání.

Druhá kapitola „Bádatelské pole archeologie“ rozvíjí určitou zjednodušenost pojmů uvedených v předchozích subkapitolách. Tato část se tematicky do určité míry překrývá se subkapitolami 1.3, 1.4, 1.5 a kapitolou 7. Autoři neuvádějí, jaký je přesně cíl této kapitoly a co v ní hodlají osvětlit, a tak má čtenář spíše pocit, že se zde relativizuje, co bylo řečeno na předchozích stránkách. Ihned v prvním odstavci (s. 45) se autor vrací k chápání pojmu archeologického pramene. Čtenář se logicky ptá, proč se toto vysvětlení opakuje podruhé (subkapitola „1.2 Archeologické pramene“, s. 17 nn.) a proč je jasně definovaný termín relativizován. Následně se autor zabývá vývojem pohledu na artefakty, což by podle mého názoru lépe zapadlo do kapitoly prezentující dějiny bádání. Na závěr oddílu 2.1.2 její autor (E. Wiedermann) znovu popisuje vývoj chápání archeologického pramene (s. 46) a uvádí také dnes velmi aktuální debatu nad určitou dualitou pramene, kdy se na jedné straně snažíme na základě různých analýz pramenů řešit námi kladené otázky týkající se minulosti, ale zároveň se snažíme pramen chápat v souvislostech jeho živé kultury, tedy pokusit se rekonstruovat, jak daná struktura byla chápána společností, která ji vytvořila nebo využívala¹ (např. *Knappett 2011, 122*). V následujících subkapitolách se E. Wiedermann snaží archeologii prezentovat jako filozofickou disciplínu, čímž reaguje na předsevzetí autorského týmu vyslovené v úvodu, ale vybírá si pouze kategorii prostoru a času, což zdůvodňuje tím, že archeologie je vlastně jakousi rekonstrukční metodou časoprostoru a jeho vývoje, chápání, struktur atd. („*Veci sú len body času*“, s. 51). Jeho esej je velmi podnětná, ale je třeba poznamenat, že se jedná spíše o určitý nástin toho, jak je možné téma pojmut. V eseji chybí některé důležité přístupy k času, například chápání času v minulosti různými společenskými entitami. Autor pomíjí některou bibliografii k tématu (např. *Bouzek/Kratochvíl 1994; Klonzta-Jaklová 2011; Murray 1999*). V současné archeologii jsou rovněž diskutovány problémy času coby fyzikální veličiny v měřítku einsteinovské nebo kvantové fyziky, což jsou také přístupy odrážející se v nehybnosti nebo vícerozměrnosti času a prostoru, jak jej chápaly některé společnosti minulosti a jak jej chápeme a vnímáme my dnes (např. *Lucas 2005*). Autor si je však vědom značného zjednodušení, ke kterému přistoupil a uvádí, že „... *aj celý tento text je len pokusom o nadčasový pohľad na čas*.“ (s. 50).

Problematické je rozdělení archeologie na klasickou, sídlištní, krajinnou, environmentální, středověkou – postmedievální, jak byly prezentovány v subkapitole 2.4 a zařazení tohoto rozdělení do kapitoly „2 Bádatelské pole archeologie“. Podle mého názoru se jedná spíše o přístupy. Pokud se autoři rozhodli vymezit tyto archeologické přístupy jako zvláštní obory, pak je třeba jim vytknout neúplnost uvedeného seznamu, protože by mezi jmenovanými „archeologiemi“ měly být například

také geoarcheologie, bioarcheologie, biblická archeologie a další, které se také často studují jako samostatné obory. V případě klasické archeologie je zřejmé, že E. Wiedermann není specialistou na tuto problematiku a tudíž vynechal celou velkou kapitolu formování moderní klasické archeologie od G. Childea, přes období postupné revize klasické archeologie poslední čtvrtiny 20. století (*Snodgrass 1977*) až po současné přístupy identické s přístupy a otázkami archeologie jako historické disciplíny nebo kteréhokoliv jiného přístupu k archeologii (souhrnně *Whitley 2001; Bintliff 2012*).

Kapitolu „3 Archeologie a styčné disciplíny“ by rozhodně bylo možné výrazně doplnit. Jak je pojata v recenzovaném svazku, jedná se spíše o výběr vyplývající z určité zaběhnuté každodenní praxe. Například ve výčtu humanitních disciplín (subkapitola 3.1) rozhodně chybí historie a filozofie (i když archeologie je autory chápána jako součást historie), ale také další obory: například epigrafika, ikonografie, sociologie, psychologie a další.

Přírodní vědy v subkapitole 3.2 jsou popsány přehledně a odpovídají současnému standardnímu přístupu. V oddílu „3.2.1 Antropologie“ chybí v současnosti běžně aplikované analytické metody zkoumající izotopy kosmogenních prvků, stroncia/olova, stejně jako absence genetika. Chemické disciplíny chybí vůbec. V knize čtenář nenajde zmínku například o běžně používané fosfátové analýze, lipidických analýzách apod.

Kapitola „5 Přírodní prostředí Slovenska v premenách času“ je kvalitním přehledem, který odpovídá současnému mezinárodnímu standardu. Pro adepty archeologie je rozhodně důležité uvedení faktorů určujících charakter krajiny Slovenska (geologie, geografie, pedologie, vodstvo) a následující současný pohled na vývoj krajiny, na kterém se podílely dva faktory: přirozený vývoj a působení člověka, kdy autoři zcela správně chápou současnou krajinu Slovenska jako kulturní, tedy jako výsledek obou výše zmíněných faktorů.

Následně byla zařazena kapitola „6 Metody archeologického prieskumu a terénneho výskumu“. Podle mého názoru tato kapitola tak, jak je prezentována, nezapadá do konceptu publikace, jak byl definován autory v úvodu. Její koncepce je nejasná. Pokud měla sloužit jako určitý manuál terénní archeologie, pak měla být spíše zařazena na úplný závěr a následně doplněna o řadu dalších metod, přístupů a praktických návodů. Jinak mohla být zařazena již v subkapitole 1.3, kdy by popis metod získávání archeologických pramenů předcházel interpretaci archeologického pramene.

Metody terénního výzkumu jsou vyděleny v subkapitole 6.6 od metod průzkumných (subkapitoly 6.1–6.5), což je nejenom nesprávné, ale rovněž pro čtenáře matoucí. Archeologický výzkum, který může začínat průzkumem, je realizován buď na základě vědecké otázky, nebo z důvodů potřeb památkové péče. Na druhou stranu „průzkum“ může být metodou zvolenou pro získání dat pro interpretační analýzu. Průzkum je integrální součástí výzkumu. Rozdělení terénních aktivit na „průzkum“ a „výzkum“ také odporují tvrzení, že jsme překonali starožitnickou fázi archeologie. I. Cheben konstatuje, že „*Prvoradou úlohou povrchového zberu je vyhládavanie a vyzdvihnutie archeologických nálezov nachádzajúcich sa na povrchu teré-*

¹ Tento přístup se např. odrazil v knížce pro děti (*Malina 2012*), kde jednotlivé muzeální exponáty vystupují jako živé individuality, které vyprávějí o svém „životě“ v minulosti.

nu...“ (s. 135). Dále autor uvádí, že se pomocí průzkumu obohacuje síť nalezišť a databáze lokalit na Slovensku (s. 135, 136), ale pokud chápeme archeologii jako primárně historickou vědu, kdy základem je historická otázka, pro niž badatelské pole vybírá a získává data, prameny, které následně na základě zvolené metodologie analyzuje a výsledky ověřuje, pak nemůže být hlavním cílem základní terénní metody pouhé obohacování pramenné základny. Vyhledávání nových lokalit není automaticky hlavním cílem povrchového sběru (může tomu tak být např. v případě práce s neznámým regionem). Autorův přístup je zřejmě ovlivněn současnou skutečností, kdy záchranný výzkum nebo snadno realizovatelný průzkum jsou hlavními praktikami současné archeologie, ale patří spíše mezi metody památkové péče. Všichni jsme si vědomi limitů byť velmi pečlivě vedené záchranné akce, jejíž podstata nedovoluje klást konkrétní otázky a následně volit analogickou metodologii.

Text je v některých místech téměř triviální. V subkapitole 6.2 (s. 138) autor sděluje, že „*v archeologické terminologii sa každá z nich [činnosti] označuje svojím termínom, pod ktorým archeológ presne chápe, o čo pri realizovanej činnosti práve ide*“. Autor patrně nedocenil, že práce není určena neodborné veřejnosti a vědecká veřejnost nebo studenti přirozeně předpokládají, že archeologie má veškeré atributy současné vědy, tedy i terminologii.

Následující subkapitola, která se nazývá „6.6 Archeologický terénní výzkum“, kde autor, tentokrát M. Ruttkay, opět zmiňuje povrchový průzkum jako primární destruktivní metodu (v oddílu 6.6.1), opakuje mnoho z toho, co bylo řečeno v oddílech 6.1.1 a 6.1.2 a čtenář si klade logickou otázkou, jaký je rozdíl mezi povrchovým sběrem (6.1.1), archeologickým průzkumem (6.1.2) a povrchovým průzkumem (6.6.1).

Oddíl „6.6.2 Archeologický odkryv“ opět začíná dějinami bádání, což se v následující kapitole 7 opakuje. V subkapitole o terénním destruktivním zásahu chybí podstatná informace, proč archeolog pracuje konkrétním způsobem, co je cílem zásahu v současnosti (maximální možná rekonstruovatelnost zničeného pramene ad.). Z toho pak vyplývá způsob vedení dokumentace.

Kapitola 6 není ani teoretickým vysvětlením metod používaných při terénním výzkumu, ale ani terénním manuálem. M. Ruttkay správně uvádí (s. 154), že v anglosaské literatuře existuje řada analýz koncepce terénního výzkumu, ale rozhodně se žádnou z nich přímo neinspiroval. Sám si pro celou subkapitolu 6.6 vystačil s pěti citacemi dílčích témat, stejně tak v subkapitolách 6.1 a 6.2 byly citovány pouze tři práce, i když dnes je zřejmé, že terénní výzkum sám o sobě je nejenom prostředkem archeologické vědy, ale také jedním z cílů, jehož postupy a metody jsou tvořeny vědecky. Teoretická vybavenost světové archeologie měla být rozhodně reflektována v práci nejvyšší archeologické instituce Slovenské republiky. Z osobní zkušenosti znám mnoho slovenských archeologických výzkumů, které jsou na minimálně evropské úrovni, jejich autoři jsou perfektně připraveni, vybaveni teoretickými znalostmi i praktickými dovednostmi, vytvářejí nové metodologie. I z dokumentace, která je čtenáři ilustračně předložena, to vyplývá. Prezentované texty (v kapitole 6) bohužel neodrážejí tuto skutečnost.

Škoda, že se editorům nepodařilo stať autorů pracujících na kapitole 6 sjednotit, eliminovat překryvy a spojit je s jinak kompaktní koncepcí syntézy.

Kapitola o dějinách bádání (7 História bádania) je přehledná, i když řada údajů se opakuje, neboť, jak již bylo řečeno, autoři předcházejících kapitol se nevyhnuli určitým historickým exkurzům. Specifika slovenské archeologie jsou však v kapitole jasně definována, vložena do kontextu té které doby. Zde je třeba podtrhnout, že slovenská archeologie patří mezi nejrozvinutější v Evropě a není náhodou, že XII. světový archeologický kongres (1991) se konal právě zde.

Je politováníhodné, že současný systém podpory nejenom archeologického bádání adoptuje centralizační snahy orgánů Evropské unie, které opustily koncepci rovnoměrného rozvoje, a dnes podporují prakticky výhradně již předimenzovaná centra koncentrující vědecký a finanční potenciál. Rozhodnutí o financování projektů jsou často vedena kritériem byrokraticky monitorovatelného efektu, kdy velké lokality, velké univerzity, populární témata, dostávají přednost před menšími a méně známými.

Problematická je také otázka památkové péče, kdy značná zodpovědnost leží na vlastníkovi památky nebo místa, kde se památka nachází a ekonomický zájem bývá často „průbojnější“ než zájem památkářský, natož vědecký.

Autoři recenzované publikace si uvědomují, že současná archeologie prožívá komplikované období. Archeologie trpí – nejenom na Slovensku – nekonceptností. Domnívám se, že právě archeologický ústav by měl být určitým sjednotitelem postupů na poli koncepce bádání, společně s ostatními centrálními institucemi by měl budovat strategii vědeckého procesu a v neposlední řadě a v současných nepříznivých podmínkách bránit archeologii jako vědu, bez které lidské poznání nemůže postupovat kupředu. Autoři si potenciál současné archeologie dobře uvědomují, což textem prostupuje a je explicitně vyjádřeno v úvodu (s. 11). Osobně se domnívám, že nazrává čas programově vyjádřit názor vědecké obce na cíle vědy a jasně se vyhranit proti technokratickému přístupu postupujícímu napříč vědními obory.²

Na závěr knihy byla zařazena kapitola „8 Archeológia a súčasnosť“, kde je doplněno chápání archeologie jako historické vědy o další aspekty, kterými je rovněž památková ochrana (8.2.1) a komunikace archeologie s veřejností (8.2.2). Tato část je spíše muzeologická než koncepční.

Poznatky současné archeologie mají velmi širokou aplikaci, a „nearcheolog“ může naším prostřednictvím získat i jiné informace než ty o tom, „jak si myslíme, že to bylo dříve“. Váha informací, které je současná archeologie schopná generovat, přesahují mantinely oboru a mohou být využity prakticky v konkrétním lidském životě jednotlivce i society, ale také mohou umožnit pochopení některých zákonitostí současného *status quo* s přesahem do budoucnosti, jak již bylo výše artikulováno.

Současným trendem při tvorbě monografií na rozsáhlá témata je přirozeně kolektivní přístup. Možnost obsáhnout téma jednou osobností v reálném časovém intervalu je neefektivní a patrně i nemožné. To platí zvláště pro takové práce, jejichž cílem není pouze koncepční pojetí,

² Např. <http://slow-science.org/slow-science-manifesto.pdf> [20-8-2016] a *Berg/Seeber 2016*; <http://www.astro.cz/clanky/osobnosti/petr-hadrava-vedu-dnes-ohrozuji-tendence-k-jejimu-redukovani-jen-na-aplikovany-vyzkum.html?hledat=Hadrava> [20-8-2016].

ale také prezentace konkrétních dat. Je běžné, že editor/ři takové monografie pouze uspořádají kapitoly jednotlivých nezávislých autorů a nekomentují ani případy, kdy se jednotlivé informace (interpretace) navzájem vylučují (příklady v *Klontza-Jaklová 2013*). Roztříštěnost přístupů bývá pak patrná (podobně *Kuna 2015*). To však není plně příklad recenzované monografie, ve které je zásah sestavovatelů, jež mají velkou zkušenost s editováním kolektivních objemných monografií patrný, ale přesto jsou jednotlivé kapitoly rozdílně koncipované, jinak psané a patrně některými autory dílčích kapitol je i jinak chápaná cílová skupina čtenářů celého díla. Různorodost stylů je však možné přičíst různým potřebám popisovaných problematik.

V práci se odráží všechna pozitiva (vysoká úroveň jednotlivých témat, rozsah práce) i negativa (roztříštěnost koncepce, nejednotnost stylu, překryvy) současného tvoření syntetických monografií, v čemž se podle mého názoru teprve začíná objevovat naše zjištění, že archeologie se stává syntetickou vědou a také fakt, že řada metod, přístupů, fenoménů, interpretačních modelů nebyla dosud zpracována a každý archeolog do oboru přináší svůj pohled na svět, svůj filozofický náhled, politický postoj. O něm si samozřejmě myslí, že je opodstatněný, a že „tak to skutečně je“. Stejně jako existuje řada pohledů na současný svět, tak se tato multiplicita odráží i v archeologii. Možná více než v jiných oborech, protože archeologie se stala vědou, která zkoumá člověka jako druh, jako societu i jako jedince, člověka determinovaného přírodním prostředím, na které také sám působí a přetváří jej. Teprve se učíme, jak společně tvořit (nejenom vedle sebe, paralelně), ale také jak vnímat a tvořit objektivitu nejenom generovaných informací, ale také při kladení otázek tak, aby získaný výsledek mohl být označen za skutečně novou znalost.

Dnes se podle mého názoru nacházíme na určitém rozcestí, kdy archeologie mění svoji podstatu z vědy analytické na syntetickou, kdy můžeme očekávat informace nového typu, informace o minulosti s jasným přesahem do současnosti, i budoucnosti. V této době je velmi složité psát příručky podobného typu, ale jejich existence je více než důležitá. Shrnutí dosavadních výsledků praktických i teoretických bude pro nastupující generaci sloužit jako klíčový milník.

Tím, že v knize existují určité rozpory, stává se tak opravným zrcadlem současné roztříštěné skutečnosti, podává objektivní obraz slovenské archeologie, která se i přes sebekritiku autorů rozhodně nemůže radit mezi outsidersy oboru, což dokládá hlavně množství produkováných publikací (se systematickými výzkumy je to horší) a množství univerzit, jejichž počet je na poměrně malou slovenskou populaci zminěhodný, ale také renomé slovenských kolegů.

Autorka recenze si je také vědoma toho, že posuzovat svazek, který patří do řady, která bude čítat devět monografických spisů, je velmi ošemetné a že řada výtek vyjde dost možná naplano v souvislosti s informacemi uvedenými v následujících svazcích.

Fakt, že autoři publikace jednoznačně proklamují svoje odhodlání posilovat pozici archeologie a prosazovat její společenské možnosti, by měl překrýt všechny výše uvedené výtky a menší nedostatky. Ti humanitní vědci, které si z minulosti pamatujeme, kteří nějakým způsobem

ovlivnili a posunuli lidské myšlení, byli vždy skutečnými humanisty a často za své ideály, které historie opakovaně prokazuje jako trvalé hodnoty, platili vlastním pohodlím, osobním prospěchem a nejednou i životem. Každá práce na poli humanitních věd je podle mého názoru společensko-politickým aktem.

Doufám, že se autorům podaří v brzké době dokončit i ostatní plánované svazky a následně realizovat také anglickou verzi.

Domnívám se, že recenze jednotlivých svazků přispějí k tomu, aby plánovaná anglická edice byla ještě dokonalejším obrazem slovenské archeologie.

LITERATURA

- Berg/Seeber 2016* – M. Berg/B. K. Seeber: *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto – Buffalo – London 2016.
- Bintliff 2012* – J. L. Bintliff: *The complete archaeology of Greece: from hunter-gatherers to the 20th century A. D.* Chichester 2012.
- Bouzek/Kratochvíl 1994* – J. Bouzek/Z. Kratochvíl: *Od mýtu k logu*. Praha 1994.
- Eisner 1933* – J. Eisner: *Slovensko v pravěku*. Bratislava. 1933.
- Furmánek et al. 2015* – V. Furmánek/J. Bátora/O. Oždáni/V. Mitáš/R. Kujovský/J. Vladár: *Doba bronzová*. Arch. Slovaca Monogr. Staslo. Tomus 4. Nitra 2015.
- Kaminská 2014* – L. Kaminská (Zost.): *Paleolit a mezolit*. Arch. Slovaca Monogr. Staslo. Tomus 2. Nitra 2014.
- Klontza-Jaklová 2011* – V. Klontza-Jaklová: *The meaning of time in late Bronze Age Europe and its reflection in material culture*. *Anodos* 10, 2011, 133–142.
- Klontza-Jaklová 2015* – V. Klontza-Jaklová: *The LM IB "Hoarding Horizon" on Crete (an essay)*. In: J. Bátora/P. Tóth (Ed.): *Keď bronz vystriedal meď*. Zborník príspevkov z XXIII. medzinárodného sympózia „Staršia doba bronzová v Čechách, na Morave a na Slovensku“. Levice 8.–11. októbra 2013. Bratislava – Nitra 2015, 373–390.
- Klontza-Jaklová, v tisku* – V. Klontza-Jaklová: *What's wrong? 'Hard' science and humanities – tackling the question of the absolute chronology of the Santorini eruption*. *Spisy Filozofické fakulty MU Brno*, v tisku.
- Knappett 2011* – C. Knappett: *An Archaeology of Interaction. Network Perspectives on material Culture and Society*. Oxford 2011.
- Kuna 2015* – M. Kuna: *Jozef Bujna – Václav Furmánek – Egon Wiedermann (Eds.), Staré Slovensko 1. Archeológia ako historická veda*. Nitra 2013 (rec.). *Pam. Arch.* 106, 2015, 363–367.
- Lucas 2005* – G. Lucas: *The Archaeology of Time*. London 2005.
- Malina 2012* – V. Malina: *Mluvicí prahrnc a jiné příběhy*. Praha 2012.
- Murray 1999* – T. Murray (Ed.): *Time and archaeology*. New York – London 1999.
- Snodgrass 1977* – A. Snodgrass: *Archaeology and the Rise of the State*. Edinburgh 1977.
- Whitley 2001* – J. Whitley: *The Archaeology of Ancient Greece*. Cambridge – New York – Melbourne – Madrid – Cape Town 2001.

Mária Novotná: Die Vollgriffschwerter in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde Abteilung IV, Band 18. Franz Steiner Verlag. Stuttgart 2014. 136 strán, 43 obrázkových tabuliek. ISBN 978-3-515-11003-7. Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 2/0091/16 agentúry VEGA „Slovensko v dobe bronzovej – križovatka súvekých európskych civilizácií“.

V edícii Prähistorische Bronzefunde (PBF) je „Oddelenie: meče“, vzhľadom na už zverejnený počet zväzkov naprieč Európou, jedným z obsahovo najucelenejších. Popredná znalkyňa bronzovej industrie a vojenstva doby bronzovej na Slovensku, profesorka Mária Novotná, recenzovanou publikáciou rozširuje toto oddelenie o meče s plnou liatou rukoväťou zo Slovenska. V rade publikovaných PBF, mapujúcich rôzne typy mečov na rozsiahlom teritóriu od Čierneho mora a Stredozemného mora až po Veľkú Britániu a Írsko, ide o osemnásty zväzok štvrtého oddelenia.³

Publikácia má klasickú osnovu edície PBF, doplnenú o tri dodatky s výsledkami analýz exaktných vied. Dodatok 1 (metalografické analýzy) vypracovala Mária Novotná, dodatok 2 (analýzy chemického zloženia mečov z Obišoviec a Turnianskeho Podhradia) Daniel Ozdín a dodatok 3 (rádiografické posudky k vybraným mečom zo Slovenska) spracoval Bernhard Sicherl. V predhovore sa s vďakou uvádza, že výsledky chemických a metalografických analýz boli konzultované so špecialistkou na bronzové meče, ich výrobu a používanie Marianne Mödlinger. Autorkine poďakovanie je adresované, samozrejme, aj ďalším kolegyniam a kolegom, ktorí jej pomohli naplniť cieľ práce.

Alfou a omegou zväzku, ako to býva po úvodnej kapitole v PBF zvykom, je tvarová charakteristika jednotlivých typov (variantov, osobitých tvarov) mečov, zastavenie sa pri ich výzdobe a technológii výroby, číslovaný katalóg jednotlivých nálezov s odkazmi na miesto ich uloženia a literatúru, charakteristika nálezových okolností s prípadnou sondou do dejín bádania, zhodnotenie časového postavenia a zemepisného rozšírenia nálezov v stredoeurópskych súvislostiach. Tradičnou a vítanou pomôckou pri používaní publikácie je súpis miest, resp. múzeí a zbierok, kde sú jednotlivé predmety deponované, a miestny register. Kresby prevažnej väčšiny mečov s plnou rukoväťou, ich konštrukčné a výzdobné detaily, ako aj geografické rozšírenie analyzovaných typov mečov na mape Slovenska názorne zobrazuje 42 tabuliek. Tabuľka 43 je prehľadom chronologického postavenia mečov.

V predhovore autorka predstavuje hlavné ciele práce, ktoré tkveli nielen v typologicko-chronologickej klasifikácii nálezov, ale aj v zhodnotení ich kultúrneho významu a v hľadaní odpovedí na otázky pôvodu jednotlivých typov mečov s plnou rukoväťou. Problematiku tohto typu bronzového artefaktu ostro sledovala až do definitívneho ukončenia redakčných prác, čo dokazuje doplnkom na s. 93 a 94, v ktorom opisala a rozobrala meče nájdené v roku 2013 v obci Kaloša (okr. Rimavská Sobota). Cenné informácie o mečoch s plnou rukoväťou Mária Novotná získala tak v odbornej spisbe, ako aj v múzejných fondoch a súkromných zbierkach. S ohľadom na rozsah analyzovaného súboru, ktorý sa na Slovensku utváral od 19. stor., pričom v niektorých prípadoch bol sprevádzaný rozličnými peripetiami a viedol až k „strate“ nálezov, nie je vôbec

prekvapujúce, že viaceré meče boli dostupné len z opisov a obrazovej dokumentácie (kresieb, fotografií) v literatúre. Po rokoch systematického bádania autorka už v predhovore prezrádza, že hrobové a sídliskové nálezy tohto typu sú na Slovensku zriedkavé. To isté platí aj pre riečne nálezy. Gro mečov s plnou rukoväťou pochádza z hromadných nálezov, pričom zväčša ide o tzv. čisté depoty, v ktorých okrem mečov neboli žiadne iné predmety.

V úvode Mária Novotná konštatuje, že v publikácii predkladá približne 180 buď v celosti, alebo vo fragmentoch zachovaných mečov s plnou rukoväťou z doby bronzovej a najmä z doby popolnicových polí na území Slovenska. Zlomky čepelí, ktoré zohľadnila a ktoré nie je možné bližšie zaradiť k identifikovaným typom, môžu podľa autorky pochádzať aj z iných typov mečov. Na myslí má najmä meče s jazykovitou rukoväťou, ktoré na území bývalého Československa už dávnejšie spracoval Petr Novák (1975). Pozitívom je skutočnosť, že pri väčšine analyzovaných mečov s plnou rukoväťou je nálezisko známe. Veľká časť z nich sa našla v tzv. čistých depotoch alebo v depotoch zmiešaného charakteru. Autorka považovala za nevyhnutné sa zmieniť aj o nálezoch bronzových depotov a mečov rôznych typov získaných hľadačmi pokladov, s ktorými sa ani slovenská archeologická komunita, ani striktná legislatíva zatiaľ nedokázala uspokojivo vysporiadať. Podkapitoly úvodu sú venované dejinám bádania (s. 1–3), chronológii a produkcii bronzových mečov s plnou rukoväťou na Slovensku (s. 4–9) a funkcii tohto typu špecializovanej a vysoko účinnej zbrane (s. 9–18). Mária Novotná sa v nich fundovane vyjadruje k širokému spektru otázok, ktoré sa spájajú s analýzou a interpretáciou mečov s plnou rukoväťou, ich možnými produkčnými centrami v kultúrnom komplexe juhovýchodných popolnicových polí a v lužickej kultúre. Zaoberá sa taktiež organizáciou spracovania farebných kovov v pracovnom priestore a v rámci stredoeurópskych kultúr doby bronzovej vôbec, ako aj otázkami významu mečov v súdobej spoločnosti, vojenstve, kulte a pod. Okrem iného sa pritom dotýka pozoruhodných (tzv. čistých) depotov bronzových mečov z Komjatnej a Martinčeka (obe náleziská z okr. Ružomberok), v ktorých sa stretávajú meče tak domácej proveniencie, ako aj cudzie typy mečov, poprípade iných mečov v depotoch na severe Slovenska (napr. Poprad-Veľká). K zmienke o dôležitom náleze odlievacej formy na čepele mečov z Radzoviec, okr. Lučenec, však treba poznamenať, že sa nenašiel na výšinnom (s. 5), ale na nížinnom sídlisku z doby popolnicových polí, ktoré sa preskúmalo v údolí Monoského potoka (*Furmánek* 1990, 12, 13, 53). Keďže regióny na juhu stredného Slovenska s početnými náleziskami pilinskej a kyjatickej kultúry sú mi dobre známe z autopsie, k nálezom vypálenej hlíny, resp. mazanice s odtlačkami bronzových predmetov (Radzovce) alebo so stopami bronzu (Ožďany), ktoré Mária Novotná cituje, dávam do pozornosti novú informáciu o keramickom zlomku s kvapkou farebného kovu na lome. Tento nález pochádza z nedávno objaveného nížinného sídliska pilinskej a kyjatickej kultúry v Šiatorskej Bukovinke, okr. Lučenec (*Beljak/Beljak Pažimová/Mitáš* 2015, 66), vzdialeného od súvekeho sídliska v Radzovciach vzdušnou čiarou asi 4 km.

V nosnej pre edíciu PBF typickej kapitole „der Fundstoff“ sú postupne v chronologickom slede dôsledne katalogizované, analyzované a v širších kultúrno-geograficko-chronologických súvislostiach prezentované jednotlivé

³ https://www.uni-muenster.de/UrFruehGeschichte/praehistorische_bronzefunde/pbf_publicationen.html#Abteilung4 [8-8-2016].

typy, varianty a osobité formy bronzových mečov s plnou rukoväťou. K prehľadne zostavenému katalógu s približne 180 mečmi tohto typu, vrátane ich zlomkov, mám iba niekoľko formálnych poznámok, na ktoré poukážem v rámci nasledujúceho prehľadu tohto unikátneho súboru bronzovej industrie zo Slovenska. Miesta nálezov mečov (s. 132, Tab. 36; 37) komentujem len výnimočne.

Medzi včasné meče sledovaného typu (nálezy 1–3) Mária Novotná zaraďuje typ Apa, variant Oradea (nález 1, eventuálne nález 2). Tieto sú najstaršími mečmi s plnou rukoväťou v karpatskej oblasti vôbec a časovo výrazne predchádzajú všetky klasické typy bronzových mečov doby popolnicových polí. V prípade osobitého meča z Piešťan (nález 3), ktorý je originálnym výrobkom bez priamych analógií, sa od 90. rokov 20. stor. uvažuje o jeho zaradení do záveru strednej doby bronzovej, prípadne o ešte mladšej pozícii (Bartík 1997, 421–423).

Ďalšia analýza sa týka mečov s plnou rukoväťou, ktoré gravitujú k včasným popolnicovým poliám. Ide o zvláštne formy mečov (nálezy 4–6), ktoré odzrkadľujú osobitosti a inovácie v kovovej produkcii raných popolnicových polí, a ďalej už o charakteristické meče doby popolnicových polí typu Riegsee (nálezy 7–21) a typu Ragály (nálezy 22–28). Je všeobecne známe, že dvojica menovaných typov mečov je tvarovo veľmi blízka, ale vo výzdobe ich rukovätí existujú diferencie. Slovenské meče typu Riegsee Mária Novotná zaraďuje do východnej zóny ich rozšírenia (spoločne s nálezmi z Maďarska, rumunského Sedmohradska a Srbska) a zdôrazňuje ich väzbu na regióny juhu stredného (Gemery) a východného Slovenska (Košická kotlina), kde sa vo včasných a starších popolnicových poliach úspešne rozvíjala metalurgia pilinskej kultúry. Impulz k ich výrobe v karpatskej oblasti a vzniku sekundárneho produkčného centra zrejme vyšiel z primárnej produkčnej zóny mečov tohto druhu na bavorsko-východoalpských územiach. O lokálnom, vnútrokarpatskom, pôvode a produkcii súdobých mečov typu Ragály v pilinskej kultúre sa v zásade nepochybuje. Po načrtnutých poznatkoch o vzniku a rozšírení výroby týchto typov mečov s plnou rukoväťou nie je prekvapujúce, že spoločne vystupujú v depotoch: Gemer, Sútora a Ždaňa (s. 28–30, 33, 34). Pri hromadnom náleze mečov zo Sútora, okr. Rimavská Sobota (nálezy 16, 26, 141), sa pozastavujem nie preto, že nám unikajú podrobnosti o jeho nálezových okolnostiach a že doteraz nebol publikovaný. Dôvodom je skutočnosť, že ide o interesantný nález z obce blízko Rimavskej Soboty, ktorej chotáť zatiaľ nie je takmer vôbec archeologicky prebádaný. Zrejme v tom tkvie príčina, že v katalógu figuruje lokalita Sútora-Bujtoš (s. 29, 34, 89). Poznamenávam, že „Bujtoš“ či „Bojtoš“ nie je administratívne vyčlenenou časťou uvedenej obce, ale pomenovanie poľnohospodársky využívaného katastrálnej polohy južne od intravilánu.⁴ Stať o mečoch s plnou rukoväťou zo včasných popolnicových polí je zakončená tvarom a výzdobou solitérnym zlomkom meča z Martinčeka (nález 29).⁵

Veľký priestor Mária Novotná venovala mečom s tromi a viacerými horizontálnymi vývalkami na rukoväti (Dreiwulst- und Mehrwulstschwerter). Na Slovensku sa eviduje vcelku obsiahla skupina týchto mečov a podľa technologicko-typologických znakov, ako aj výzdoby ju

možno rozdeliť na niekoľko typov s prípadnými variantmi. Autorka tak krok za krokom sleduje typy Erlach (nález 31), Schwaig (nálezy 32–34, eventuálne nález 35), Illertissen (nálezy 36–39, eventuálne nálezy 40 a 41) alebo Aldrans (nálezy 42–45, eventuálne nález 46). Zvlášť početné sú v pracovnom priestore meče typu Liptov (s. 49–63). K roku 2014 ich bolo na Slovensku zaregistrovaných celkom 47, pričom iba tri z nich sa nedajú presnejšie lokalizovať! Možno pripomenúť, že takto ich ako prvý označil Jan Eisner (1933, 101) a neskôr Hermann Müller-Karpe (1961) na základe diferencovanej výzdoby rukoväti definoval tri varianty mečov typu Liptov. Slovenské nálezy 47–57A, eventuálne nález 58 Mária Novotná zaraďuje k variantu I. Početnejšiu skupinu nálezov 59–73, eventuálne nálezy 74–78 k variantu II a nálezy 79–82, eventuálne nálezy 83 a 84 k variantu III. K typu Liptov má celkom blízko aj ďalších sedem mečov (nálezy 85–91). Lokalizáciu a okolnosti nálezu depotu mečov zo „Slovenskej Lupče“, resp. ako v katalógu autorka spresňuje „Podkoniec-Slovenskej Lupče“ (k nálezovým okolnostiam pozri a porovnaj tiež Novotná 1970, 112, 113), v ktorom prevládajú meče typu Liptov a obsahuje všetky jeho varianty (s. 52, 54, 56) a jeden meč typu Högl (s. 64), v ostatnom čase osvetlil Martin Kviatok (2015). Z jeho nových zistení vyplýva, že depot zachránil horár Ondrej Smida v chotári obce Podkonice, okr. Banská Bystrica, v polohe Jalové v roku 1914, pri oprave starej traverzovej lesnej cesty. V nasledujúcom roku sa časť depotu dostala do Maďarského národného múzea (MNM) v Budapešti (Kviatok 2015, 134). Meče typu Liptov sú častou zložkou väčších a tzv. čistých depotov stupňov HA a bádatelia počnúc Eisnerom a Müller-Karpem ich spájajú s domácimi kovolejárskymi tradíciami v karpatskej oblasti: napríklad na Liptove alebo na severe Maďarska. K mečom s vývalkovitou rukoväťou patria tiež meče typu Högl (nálezy 92–97) a im blízky typ Zvolen (nálezy 98–101). Potom autorka predstavuje skupinu nezdobených mečov s tromi vývalkami na rukoväti, ktoré typologicky čiastočne zodpovedajú typu Liptov (nálezy 102–109) a iné meče s vývalkovitou rukoväťou, ktorými sa, vzhľadom na ich tvarové a výzdobné špecifiká, rozhodla zaoberať separátne (nálezy 110–115). V celosti zachovaný meč z depotu z Pozdišoviec, okr. Michalovce (nález 113), s poškodeným povrchom rukoväte so zvyškom výzdoby je podľa Márie Novotnej typologicky porovnateľný s mečmi typu Liptov (s. 72). Spoločným znakom ďalších štyroch bronzových mečov s vývalkami na rukoväti (nálezy č. 115A–118), z toho jedného nezvestného z obce Tuhár, okr. Lučenec (nález č. 118), je ich výrobná technológia – odliali ich v celosti, t. j. rukoväť spolu s čepeľou.

Samostatné miesto je venované tak typologicky a v podstate i chronologicky nesúrodnej skupine krátkych mečov (Kurzschwerter: nálezy 119–121), ktoré majú najbližšie k mečom s vývalkovitou rukoväťou, ako aj solitérom mečov s gombíkovitou hlavicou (das Rundknaufschwert: nález 122) a s hríbvitou hlavicou (das Pilzknaufschwert: nález 123). K preraktovaným krátkym mečom by bolo azda možné zaradiť aj bronzový meč (Paulík 1965, 55), ktorý sa našiel v druhej polovici 19. storočia na vrchu Strieborná v obci Cinobaňa, okr. Poltár, no neskôr sa asi definitívne stratil. Tvar a rozmery uvedenej zbrane podrobne opísal už maďarský zberateľ a archeológ Ferenc Kubinyi v roku

⁴ [http://mapka.gku.sk/mapovyportal/?basemap=podklad&zoom=12&lng=20.1243&lat=48.3412#/identify?parcelsc=\[251989267\]&-parcelse=\[495964776,495965437\]](http://mapka.gku.sk/mapovyportal/?basemap=podklad&zoom=12&lng=20.1243&lat=48.3412#/identify?parcelsc=[251989267]&-parcelse=[495964776,495965437]) [11-8-2016].

⁵ Nález 30 z katalógu autorka vyradila (s. 36).

1866, jej vyobrazenie však nikto nepublikoval (*Furmánek 2000*, 95, 97). Tento nález síce Mária Novotná neuvádza, ale zverejnený popis s metrickými údajmi naznačuje, že mohlo ísť o krátky meč s ozdobenou plnou rukoväťou s čiaškovitou hlavicou (*Furmánek/Mitáš 2015*).

Inou a nápadne menšou skupinou, v porovnaní s vyššie predstavenou kategóriou mečov zo Slovenska, sú meče s čiaškovitou rukoväťou (*Schalenknaufschwerter*). Mária Novotná ich podľa vypracovania čiašky a iných vonkajších znakov delí na niekoľko typov a variantov. Meče typu Königsdorf vnútorne člení na variant Spišská Belá (nálezy 124 a 125) a variant Kremnica (nálezy 126 a 127). K menovanému typu/variantom majú blízko nálezy 128–131. Možno podotknúť, že miestom nálezu 130 sú Lednické Rovne, okr. Púchov (s. 82). Slovensko evidentne neprináleží k fažiskovej oblasti rozšírenia mečov tohto typu, čo je tiež zdôraznené autorkou.

Následne sa zaoberala skupinou mečov so značne hlbokou čiaškou hlavice, ktoré rozčleňuje na varianty Levice (nálezy 132–133), Veľká Ida (nálezy 134 a 135) a variant Sereď (nález 136) zastúpený ojedinelým nálezom zo Sereď, okr. Galanta. Malú skupinu mečov zo Slovenska bolo možné priradiť k typu Stanovo (nálezy 137–139). Vhodné paralely k tomuto typu z mladších popolnicových polí autorka uvádza zo severovýchodného Maďarska, Sedmohradska a zo Zakarpatskej Ukrajiny.

Posledný relevantný typ bronzového meča s plnou rukoväťou, ktorý Mária Novotná analyzuje, je jediný nález (140) meča s anténovitou hlavicou (*Antennenschwert*) na Slovensku. Bol súčasťou depotu II na lokalite Poprad-Veľká (prv. Veľká; *Novotná 1970*, 53, 122). Tento unikátny artefakt už zhodnotili a typologicky klasifikovali poprední znalci bronzových mečov Hermann Müller-Karpe alebo Ingeborg von Quillfeldt (s. 88). Ide o výrobok z neskorej doby bronzovej, ktorý s veľkou pravdepodobnosťou dokumentuje počiatok výskytu tohto druhu zbrane v strednej Európe.

Fragmenty mečov nezostali bokom. Najprv sú typologicky podľa možnosti približne klasifikované čepele s časťou plnej rukoväte (nálezy 141–143) z už vyššie spomínaných depotov zo Sútora a Martinčeka. Nasleduje prehľad zlomkov čepeľí (nálezy 144–162), geograficky roztriedených podľa príslušnosti ku kultúrnym okruhom doby popolnicových polí na Slovensku, a potom iba z literatúry známe zlomky čepeľí, nezvestné nálezy a meče uložené na neznámych miestach (nálezy 163–174). Doplnkom (nálezy 175–181) sú odbornej verejnosti sprístupnené meče s plnou rukoväťou a čepele mečov tohto typu z tzv. čistého depotu (s. 93, 94; Tab. 34) zo starších popolnicových polí, ktorý sa nedávno našiel v Kaloši a podrobnejšie je zverejnený v samostatnom príspevku (*Novotná 2015*). Zaujímavá je kapitola „Fälschungen“ o historických a recentných napodobneninách mečov spracúvanej kategórie. Autorke je známych šesť fálz mečov v pracovnej oblasti, pričom jedno falzum inventarizované pod údajnou lokalitou „Levice“ je deponované v MNM v Budapešti.

Dodatky (s. 97–124), na ktorých sa okrem autorky (dodatok 1) autorsky podieľali Daniel Ozdín (dodatok 2) a Bernhard Sicherl (dodatok 3), sú v súčasnosti vítaným až nutným rozšírením obzorov o analyzovanej bronzovej industrii. Oboznamujú s postupom výroby mečov, s chemickým zložením vybraných exemplárov a v prípade meča z Obišoviec jednoznačne potvrdzujú moderné falzum. Ešte pozoruhodnejšie sú výsledky rádiografického výskumu 59 kusov zo všetkých typov mečov s plnou liatou

rukoväťou zo Slovenska (!), vrátane mosadzného falza z Obišoviec. Veľkoryso realizovaná rádiografia doložila všeobecné výrobné trendy a dôležité technické detaily slovenských mečov s vývalkovitou rukoväťou (s. 108–115) a pod. Je evidentné, že výsledky exaktných analýz otvárajú nové možnosti nadregionálnej komparácie bronzových mečov a poznávania ich produkčných centier na širšom európskom teritóriu.

Brilantná práca Márie Novotnej, ktorou v edícii PBF potvrdzuje svoj dominantný podiel na systematizovaní bronzovej industrie zo Slovenska, je publikáciou základného významu. Podáva komplexnú výpoveď o jednom z najexkluzívnejších artefaktov doby bronzovej – bronzovom meči s plnou liatou rukoväťou. Publikácia zároveň osvetľuje význam vybraných mečov tohto typu, ktoré niektorých bádateľov (*Furmánek 2015*, 232) oprávňujú, pravda, s istým zveličením konštatovať, že naše územie patrilo k „zbrojovkám“ vtedajšej barbarskej Európy.

LITERATÚRA

- Bartík 1997* – J. Bartík: Nové riečne nálezy – bronzové meče z Váhu. *Slov. Arch.* 45, 1997, 419–430.
- Beljak/Beljak Pažinová/Mitáš 2015* – J. Beljak/N. Beljak Pažinová/V. Mitáš: Stredné a horné Poiplie. *Svedectvo archeológie. Arch. Slovaca Monogr. Varia 2*. Nitra 2015.
- Eisner 1933* – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- Furmánek 1990* – V. Furmánek: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Bratislava 1990.
- Furmánek 2000* – V. Furmánek: Meč s vývalkovitou rukoväťou z Novohradu. *Slov. Arch.* 48, 2000, 87–100.
- Furmánek 2015* – V. Furmánek (Zost.): Staré Slovensko 4. Doba bronzová. *Arch. Slovaca Monogr. Staslo 4*. Nitra 2015.
- Furmánek/Mitáš 2015* – V. Furmánek/V. Mitáš: Bronze Full-hilted Sword from Hill-fort Strieborná in Village Cinobaňa (Slovakia). In: I. Szathmári (Hrsg.): *An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*. Budapest 2015, 129–135.
- Kvietok 2015* – M. Kvietok: Po stopách horára Ondreja Smidu... Príspevok k lokalizácii depotu bronzových mečov z Podkoníc (okr. Banská Bystrica). In: O. Ožďáni (Ed.): *Popolnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z XII. medzinárodnej konferencie „Doba popolnicových polí a doba halštatská“ Hriňová-Poľana 14.–18. máj 2012*. Nitra 2015, 125–136.
- Müller-Karpe 1961* – H. Müller-Karpe: *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*. München 1961.
- Novák 1975* – P. Novák: *Die Schwerter in der Tschechoslowakei I*. PBF IV/4. München 1975.
- Novotná 1970* – M. Novotná: *Die Bronzhortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit*. Bratislava 1970.
- Novotná 2015* – M. Novotná: *Ein Hortfund aus Kaloša, Bez. Rimavská Sobota (Slowakei)*. In: I. Szathmári (Hrsg.): *An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*. Budapest 2015, 371–378.
- Paulík 1965* – J. Paulík: Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote. *Štud. Zvesti AU SAV* 15, 1965, 33–106.

Danuta Piotrowska – Wojciech Piotrowski – Kamila Kaptura – Artur Jedynak (Red.): Górnictwo z epoki kamienia: Krzemionki – Polska – Europa. W 90. rocznicę odkrycia kopalni w Krzemionkach. Silex et Ferrum, Tomus 1. Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim. Ostrowiec Świętokrzyski 2014. 407 strán. ISBN 978-83-64951-00-8.

Zborník zo série „Silex et Ferrum“ predstavuje súbor príspevkov, ktoré odzneli v apríli 2013 na konferencii uskutočnenej pri príležitosti 90. výročia objavenia neolitických silicovitých ťažobných polí v Krzemionkach Opatowskich. Publikácia pozostáva zo šiestnástich príspevkov od 24 autorov. Venované sú histórii bádania, výsledkom výskumov, prezentácii a ochrane baní v Krzemionkach, ako aj iným podobným lokalitám z územia Čiech, Poľska, Rakúska a Slovenska.

Úvodný príspevok od Włodzimierza Szczałubu predstavuje stručné oboznámenie sa s oslavami, resp. podujatiami, ktoré boli usporiadané pri príležitosti 90. výročia nájdenia ťažobných silicovitých polí. Za najdôležitejšie možno považovať populárno-vedecké podujatie s názvom „I Krzemionkowskie Spotkania z Epoką Kamienia“, uskutočnené 21.–22. júna 2012, počas ktorého boli predstavené jubilejné pohľadnice a pamätné mince. V rámci slávností bola zorganizovaná aj medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa konala 18.–20. apríla 2013. Jej cieľom bolo prezentovať a sumarizovať výsledky výskumov prehistorickej ťažby silicovitých so zreteľom na ekonomické otázky a vývoj osídlenia. Veľká časť prednášok bola zameraná na ochranu a správu rezervácie v Krzemionkach, v porovnaní so situáciou v iných ťažobných silicovitých areáloch v Poľsku, ale aj v Európe. Jej úlohou bolo tiež načrtnúť problémy a úlohy pri správe pertraktovaného areálu v súvislosti s prípravou na jeho zapísanie do zoznamu svetového dedičstva UNESCO.

Druhý príspevok Bogusława Gedigu s názvom „Krzemionki Opatowskie – Pomnik Historii: powód do dumy, ale też obowiązek i troska nie tylko archeologów. Wystąpienie Przewodniczącego Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych Polskiej Akademii Nauk“ sa zaoberá problematikou ochrany prehistorických baní v Krzemionkach a ich okolia. Zdôrazňuje, že z etického hľadiska prislúcha ich ochrana v prvom rade archeológom a miestnym úradom. Správne poznamenáva, že investovať by sa malo zároveň aj do formovania spoločenského povedomia obyvateľov v okrese Ostrowiec Świętokrzyski, s najväčším dôrazom na obce, v ktorých sa samotné ťažobné polia nachádzajú. Za kľúčovú považuje spoluprácu medzi národnými výskumnými inštitúciami a miestnou samosprávou. V závere, v mene protohistorického oddelenia Poľskej akadémie vied, vyjadril záujem o budúcu spoluprácu s miestnym múzeom a samosprávou.

Danuta Piotrowska sa v treťom príspevku „Krzemień pasiasty i początki badań prehistorycznego górnictwa w Polsce“ zamerala na počiatky bádania prehistorickej ťažby pásikovaného silicitu typu Krzemionki (ďalej len pásikovaný silicit) v Poľsku. Záujem o výskum tejto suroviny siaha až do obdobia tesne pred prvou svetovou vojnou a je spätý s nemeckými bádateľmi G. Kossinnom a G. Wilkom. Ich práce inšpirovali S. Krukowského k publikovaniu štúdií o silicovitých surovinách a ich ťažbe, ktorá vychádzala z výsledkov jeho prieskumov a výskumov. Spolupracoval s geológom J. Samsonowiczom, ktorý

19. júla 1922 rozpoznal ťažobné polia v novozaloženej osade Krzemionki v okrese Opatów. Prvé výkopy boli realizované J. Żurowským v roku 1925, na ktoré neskôr nadviazal S. Krukowski. V monografickom spracovaní svojich výskumov poukázal na unikátnosť nálezísk v Krzemionkach, s významom presahujúcim hranice Poľska. Jej jedinečnosť spájal nie len v kontexte histórie ako takej, či najstarších dokladov ťažby kamenných surovín, ale aj z hľadiska získania poznatkov o dávných náboženstvách, architektúre a výtvarnom umení.

Vo štvrtom príspevku „Krzemionki Opatowskie, najważniejszy zabytek górnictwa pradziejowego w Polsce“ vyhodnotil Jerzy Tomasz Bąbel doterajšie poznatky o ťažobných poliach v Krzemionkach. V úvode zmapoval rozšírenie pásikovaného silicitu v oblasti Svätokrižských hôr, s hlavným výskytom medzi obcami Błazin až Wojciechówka. V stručnosti sa venuje otázkam jeho pôvodu, ktoré doposiaľ nie sú definitívne zodpovedané. Podáva tiež podrobný opis vzniku jednotlivých typov banských diel, organizácie prác, od ťažby cez transport materiálu na povrch jeho úpravy a pod. V ďalšej časti sa venuje materiálnej kultúre. V závere informuje o aktuálnom stave pamiatky s opisom jednotlivých pavilónov, ktoré sú sprístupnené verejnosti.

Bogdan Balcer prispel do zborníka článkom „Krzemionki w moich wspomnieniach z lat 1954–1972“. Spomína si v ňom na prvú návštevu Krzemionkov v roku 1954, keď ich počas exkurzie navštívil ako študent archeológie univerzity vo Varšave. Obecná zástavba vtedy, podľa jeho slov, sčasti zaberala aj miesta baní. V jednej z usadlostí, na okraji obce, si S. Krukowski zriadil počas svojho výskumu základňu. Autor sa v roku 1961 vracia na lokalitu ako zamestnanec Štátneho archeologického múzea vo Varšave (PMA), kde mal pod vedením T. Żurowského absolvovať prax. Od roku 1968, kedy prešli bane pod správu PMA, sa podieľal na mnohých projektoch. Účinkoval dokonca aj vo vedecko-populárnom dokumentárnom filme, kde spomína ako sa fúzatý, s briadkou, oblečený do jednoduchého odevu z plátna a kože, vyrábajúc nástroje z pazúrka v blízkosti baní preniesol o 5000 rokov späť v čase, do mladšej doby kamennej. V rokoch 1969 a 1970 realizoval v Krzemionkach archeologický výskum. Neskôr dopísal svoju dizertačnú prácu, ktorá bola zameraná na produkciu a distribúciu artefaktov zo Świeciechowskeho silicitu v kultúre s lievikovitými pohármi. V roku 1972 bol autor z PMA presunutý na Ústav dejín hmotnej kultúry Poľskej akadémie vied, čím sa jeho vedecká kariéra v Krzemionkach skončila.

Šiesty príspevok od Zbigniewa Kobylínského má názov „Kopalnia ‘Krzemionki Opatowskie’, ochrona dziedzictwa kulturowego i Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO“. Oboznamuje čitateľa s problematikou ochrany a zápisu Krzemionok do zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Myšlienka zápisu do zoznamu UNESCO vznikla vďaka A. Tomaszewskému v roku 1997. O rok neskôr bola v Krzemionkach zriadená komisia na čele s J. Lechom, ktorej cieľom bolo pripraviť ťažobné polia na zápis do zoznamu. Je veľká škoda, že Poľsko svoju žiadosť o zápis doposiaľ nepredložilo. Medzitým, v roku 2000, požiadalo Belgicko o zápis neolitických baní v Spiennes do zoznamu, pričom v tom istom roku bolo ich žiadosti vyhovené. Podľa autora je stále veľká šanca že Krzemionki uspejú. Nutné je udržiavať pamiatku v dobrom stave, formou odstránenia porastov a niektorých stromov na miestach s charakteristickým

relieфом. Navyše je potrebné prijať a dôsledne realizovať dlhodobý program ochrany autentických kultúrnych hodnôt, spolupracovať s miestnou samosprávou, ktorá je zodpovedná za ochranu pamiatky, ale taktiež podniknúť aj prvé kroky na vytvorenie prehistorických parkov ťažby silicovitých surovín v spolupráci s obcami Bodzechów, Ćmielów, Ożarów a Tarłów.

V siedmom príspevku „Kopalnia krzemienia w Ożarowie, stanowisko ‘Za garnarczami’, w świetle dawnych i nowych badań” sa Janusz Budziszewski a Witold Grudź venujú pravekému ťažobnému poľu v Ożarówe-Za garnarczami. Objavené bolo S. Krukowským v roku 1923. V rokoch 1973–1983 na ňom realizoval svoj výskum J. Budziszewski. Ożaróvsky silicit sa ťažil z relatívne plytkých jám. Využívaný bol s najväčšou pravdepodobnosťou už od paleolitu, no najstaršie doklady ťažby sú známe až nositeľmi kultúry *złocka* a kultúry so šnúrovou keramikou. Najintenzívnejšia ťažba v Ożarówe je doložená mierzanowickou kultúrou.

V ďalšom článku „Inwentaryzacja zniszczeń na powierzchni pradziejowych punktów eksploatacji krzemienia pasiastego” Katarzyna Radziszewska upriamila svoju pozornosť na procesy devastácie ťažobných areálov pásikovaného silicitu. Uvádza, že spočiatku to bolo poľnohospodárstvo, lesníctvo a využívanie miestnych komunikácií, ktoré výrazne poškodili praveké bane. V medzivojnovom období bola napríklad lokalita v Krzemionkach ničená aj ťažbou vápenca. Počas druhej svetovej vojny to boli zase línie nemeckých zákopov. Ďalším deštruktívnym faktorom boli nelegálne skládky odpadu v oblasti chránených lokalít v Borownii a Krzemionkach. V poslednom období vznikla nová hrozba, a tou je ilegálna ťažba pásikovaného silicitu za účelom výroby šperkov. Podľa autorky by sa mali neodkladne prijať náležité opatrenia, ktoré by dokázali účinne ochrániť spomínané lokality. Zahŕňať by to malo aj sledovanie škôd a jej následná katalogizácia. Je presvedčená, že by pritom mali byť využité moderné technológie, ako napríklad laserové skenovanie spolu s ďalšími nedeštruktívnymi metódami, akými sú povrchový prieskum, využitie GPS a pod. Myslí si, že v kombinácii s hore uvedenými metódami by k ochrane mohla prispieť neustála kontrola lokalít miestnym múzeom. Domnievam sa, že pomôcť by mohlo aj formovanie spoločenského povedomia obyvateľstva, ako to spomína v podobne ladenom príspevku v tomto zborníku B. Gediga, prípadne M. Floreka.

Jolanta Małecka-Kukawka vo svojej štúdií „Traseologia w studiach nad prehistorycznym górnictwem krzemienia? Przykłady z kopalń w Sąspowie (neolit) i Wierzbicy ‘Zełe’ (epoka brązu/wczesna epoka żelaza)” prezentuje výsledky traseologickej analýzy silicovitých artefaktov z dvoch pravekých baní v Sąspówe a Wierzbicy. Zo Sąspówa súvisia s ťažobnou činnosťou podľa autorky dva nástroje, ktoré slúžili na oškrabávanie ílu z hlúz. Ostatné boli použité pri opracovaní dreva, kostí alebo parohov. Podobná situácia je aj vo Wierzbicy. V kolekcii štiepanej kamennej industrie bolo identifikované driapadlo na oškrabávanie kostí a parohov, nôž na mäso, prípadne na kožu a čepeľ so stopami po opracovaní kostí, resp. parohu. Rozpoznaný bol aj vrták na prevrtávanie otvorov do kože.

V desiatom príspevku „Problemy ochrony kopalń krzemienia na terenie działania Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach” sa Marek Florek veľmi konštruktívne vyjadruje k proble-

matike ochrany silicovitých baní v Sandomierzskom kraji v Poľsku. Nachádza sa v ňom dvanásť nálezísk. Uvádza, že ich najväčším nebezpečenstvom je využívanie lesov a otvorených priestranstiev ako miest na uskladnenie odpadu, sutín a pod., ďalej nelegálna ťažba silicitov za účelom prezentácií, experimentov, suvenírov a šperkov, ako aj využitie plôch v poľnohospodárstve a lesnom hospodárstve. Za negatívne považuje tiež plánované investície formou výstavby komunikácií, čističiek odpadových vôd, plynu, vody či budov, ako aj neplánovanú ťažbu vápencov v areáloch pravekých baní. Úrad na ochranu pamiatok má podľa neho obmedzené možnosti pri ochrane ťažobných areálov. Najväčšie nedostatky vidí v obmedzeniach v existujúcich zákonoch a nariadeniach, spôsobe organizácie ochrany kultúrneho dedičstva, nedostatku finančných prostriedkov a v nezaujme zachovania a ochrany baní pred zničením zo strany vlastníkov, miestnych komunít a miestnych úradov.

Jedenásty článok „Wychodnie krzemienia pasiastego na Wyżynie Ryczowskiej (Wyżyna Krakowsko-Częstochowska)” od Macieja T. Krajcarza, Magdaleny Sudoł, Magdaleny Krajcarz a Krzysztofa Cyreka pojednáva o zdrojoch pásikovaného silicitu v oblasti Ryczowskej vrchoviny. Vyskytuje sa v kriedovom vápenci, v najvrchnejšej časti horného Oxfordu. Jeho prirodzené východiská sa nachádzajú v blízkosti Cisówa a kopca Góry Barańskie. Vo forme okruhliakov ho možno nájsť aj v kriedových usadeninách v okolí Pradła a Ogrodzieniec. Na výrobu nástrojov sa využíval už od stredného paleolitu, no predovšetkým v mladšej dobe kamennej a staršej dobe bronzovej.

V rozsiahlejšom príspevku „Prehistoryczna kopalnia krzemienia Grimes Graves we wschodniej Anglii” opisujú Jacek Lech a Ian Longworth situáciu v ťažobnom areáli v Grimes Graves, vo východnom Anglicku. Pozostatky šácht sú v porovnaní s Krzemionkami oveľa rozsiahlejšie. Podobne ako v iných baniach v severozápadnej Európe, aj v Grimes Graves sa silicit získaval z kriedy. Situovaný bol v troch vrstvách. V horných dvoch sa vyskytoval vo forme nodúl nepravidelného tvaru horšej kvality. Najväčší záujem bol o veľmi kvalitnú surovinu z najnižšej vrstvy, kde sa zachoval v podobe rozmernejších tabúl. Autori sa zamýšľajú aj nad distribúciou surovín, ktoré sa na predmetnej lokalite ťažili už od neolitu.

V trinástom príspevku „Krumlovský les (jižní Morava) na konci eneolitu” sa Martin Oliva zaoberá ťažbou rohovcov v oblasti Krumlovského lesa na sklonku neskorej doby kamennej. Napriek hustej vegetácii bolo v teréne identifikovaných celkovo deväť ťažobných areálov. Najstaršie nálezy z predmetnej oblasti spája autor so stredným paleolitom, nevylučuje však aj staršie osídlenie. Ťažba je podľa neho doložená už od mezolitu a s viacerými hiátmi pretrváva až do staršej doby železnej. Toto datovanie podporuje séria absolútnych dát, ktoré sa pri podobnom type výskumu javia ako veľmi prínosné. V niektorých prípadoch k nim však treba pristupovať kriticky, ako napríklad v prípade dát KL2, KL3 a MK0, ktoré sice pochádzajú z rovnakého zásypu, no líšia sa od seba veľkým časovým rozptylom. Čo sa týka využitia vyťažovaných rohovcov, v mezolite a v mladšej fáze legyelskej kultúry boli vo veľkej miere spracované a odnášané. Nárast ťažby v závere eneolitu bol sprevádzaný výrazným poklesom exportu. Ťažbu zo záveru doby kamennej spája s kultúrou zvoncovitých pohárov. Tá je totiž doložená aj v širšom okolí Krumlovského lesa, na

rozdiel od kultúry so šnúrovou keramikou, ktorá sa v tejto časti južnej Moravy nevyskytuje. Situáciu ohľadom straty zásobovacej funkcie napriek masívnej a rozvinutej produkcii vysvetľuje ústupom praktického využitia kamennej suroviny v prospech nových sociálno-kultových aktivít.

Ivan Cheben a Michal Cheben vo svojom článku „Doklady pravekej banskej činnosti v oblasti Bielych Karpát“ sumarizujú doterajšie poznatky o ťažbe silicitových surovín na území medzi riekou Vlára a Vršatským Podhradím. Vychádzajú predovšetkým zo svojich terénnych prieskumov, v rámci ktorých rozpoznali za posledných vyše 20 rokov viac ako 30 lokalít s primárnym výskytom rádiolaritu a rohovca. Na všetkých týchto náleziskách bolo doložené spracovanie získanej suroviny prostredníctvom výrobného odpadu. Na dvoch z nich, vo Vršatskom Podhradí a v Krivokláte, v polohe Bukovina, spolu realizovali aj archeologický výskum. Využitie kamenných surovín z Bielych Karpát rámcovo datujú do neolitu a eneolitu, no nevylučujú ich povrchové získavanie už od paleolitu. Do budúca považujú za dôležité pokračovať vo výskume, aby sa jednoznačne potvrdilo datovanie ťažby rádiolaritovej suroviny v oblasti Bielych Karpát. Vzhľadom k tomu, že počas ich predchádzajúcich výskumov nebol získaný vhodný datovací materiál, určite by bolo dobré zamerať sa v budúcnosti aj na alternatívne metódy datovania (rádiouhlíkové, OSL a pod.).

V predposlednom článku „The Eastern Fringe: Lithic Raw Materials from the Easternmost Alps in Austria“ sa Michael Brandl a Gerhard Trnka zamerali na kamenné suroviny východných Álp v Rakúsku. Väčšina surovín z tejto oblasti mala lokálny, ojedinele regionálny význam. Vplyvom tektonického pôsobenia sú pre nich typické pukliny, čo znižuje ich kvalitu. Nakoľko boli v krajine vo väčšine prípadov voľne dostupné, len výnimočne boli získavané ťažbou z väčších hĺbok. Najznámejšou lokalitou s dokladmi ťažby je Viedeň Mauer-Antonshöhe, kde boli nositeľmi lengyelskej kultúry získavané rádiolarity rôznej kvality a sfarbenia. Podľa autorov je zaujímavé, že hoci táto surovina mala skôr lokálny význam, zastúpená je aj na lokalitách s výskytom „exotických“ surovín. To naznačuje, že rádiolarity typu Viedeň-Mauer boli súčasťou väčšej distribučnej siete. Závěry Michaela Brandla a Gerharda Trnku sú do značnej miery limitované stavom bádania a ako sami uvádzajú, do budúca je potrebné vo výskume pokračovať a rozšíriť ho o ďalšie oblasti.

Záverečný príspevok recenzovaného zborníka „Jubileuszowa konferencja naukowo-konserwatorska w Krzemionkach“ od Pauliny Potockej a Katarzyny Zdeb podrobnejšie opisuje priebeh konferencie „Prehistoryczna kopalnia 'Krzemionki Opatowskie' – Pomnik Historii, na tle problemów badań, ochrony i zagospodarowania pradziejowych kopalń krzemienia w Polsce i w Europie“ uskutočnenej 18.–20. apríla 2013 v novom sídle múzea v Krzemionkach. V prvý deň konferencie odzneli prednášky venované zásadným otázkam ochrany, ako aj okolnostiam ohľadom objavenia a následného výskumu baní v Krzemionkach. Príspevky nasledujúceho dňa boli zamerané na pozadie pravekej ťažby silicitov v Krzemionkach, ako aj na iných lokalitách v Poľsku a mimo Poľska. Účastníci počas konferencie absolvovali prehliadku podzemia baní v Krzemionkach, lokalít Ćmielów-Gawroniec a Ruda Kościelna-Borownia.

Na záver možno v súvislosti s recenzovanou publikáciou konštatovať, že snaha sumarizovať doterajšie znalosti ohľa-

dom ťažby silicitových surovín v Krzemionkach Opatowskich, ale aj ostatných baní v Poľsku a v okolitých krajinách formou zborníka je vydareným a cenným prínosom pre hlbšie pochopenie hospodárstva pravekých spoločností. Predstavuje zároveň zdroj informácií, vďaka ktorému sa môže čitateľ dostatočne zorientovať v danej problematike. Zárukou kvality je autorský kolektív, ktorý je zložený prevažne z renomovaných špecialistov, zaoberajúcich sa výskumom pravekých baní. Časť publikovaných príspevkov je venovaná ochrane lokalít s primárnym výskytom pásikovaného silicitu, čo môže byť v konečnom dôsledku inšpiratívne aj pre odborníkov na ochranu kultúrneho dedičstva.

Adrián Nemergut

Zoja Benkovsky-Pivovarová – Bohuslav Chropovský: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei. Archaeologica Slovaca Monographiae, Studia Instituti Archaeologici Nitrensis Academiae Scientiarum Slovacae, Tomus 21. Nitra 2015. Zwei Bände mit insgesamt 436 Seiten, viele schwarz-weiß Abbildungen und etliche Pläne und schwarz-weiß Photos. 109 Tafeln mit Fundabbildungen. In deutscher Sprache. ISBN 978-80-89315-73-4. Diese Rezension entstand innerhalb des SASPRO Projekts 1340/03/03 mit Unterstützung der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Marie Curie Actions und des FP7 Programmes der Europäischen Union.

Unter der Mitarbeit von J. Jakab (Anthropologie), C. Ambros und M. Fabiš (Osteologie), L. Bánesz, L. Illášová, O. Belešová und O. Miko (Bestimmung der Steingeräte) und B. Záhradníková-Chudobová (Bestimmung der Mollusken). Die Bleistiftzeichnungen der Artefakte stammen von C. Habovštiaková, J. Marettová, M. Mészárošová, M. Novotná, P. Stankovičová und Z. Šodelová, die Tuschzeichnungen von B. Ludikovská. Die Grabpläne wurden von C. Habovštiaková und M. Bérešová umgezeichnet.

Die in den Archaeologica Slovaca Monographiae der AU SAV in Nitra erschienene Publikation stellt einen weiteren großen Schritt in der Aufarbeitung früh- und mittelbronzezeitlichen Gräber in der Slowakei dar.

Dem Vorwort folgt die Definition des Arbeitsgebietes, Quellenkritik und die Beschreibung des Aufbaus des Kataloges (S. 7–13).

Danach sind die Gräberfelder, Gräber und Grabfunde in alphabetischer Reihenfolge angeführt (58 Fundorte, S. 13–154). Dabei ist neben der genauen Grabbeschreibung auch die Fundbeschreibung der einzelnen Artefakte integriert, sowie (nur in Einzelfällen) die Abbildung der Bestattung. Am Anfang jedes Fundortes ist nach Möglichkeit ein Gesamtplan sowie ein genauer Lageplan integriert.

Hilfreich zur Orientierung ist der Verbreitungsplan am Beginn der Publikation (Abb. 1).

Nach dem Katalog folgen die insgesamt 109 Tafeln mit den Abbildungen der einzelnen Artefakte (nach Gräbern zusammengefasst). Dabei soll den Graphikerinnen und Tafelsetzern großes Lob ausgesprochen werden.

Band 2 beginnt mit einer kurzen Einleitung über Periodisierungen des Fundbestandes und der Terminologie

(S. 7–9). Dabei ist die Vergleichstabelle *Lichardus/Vladár* (1997) zu *David* (1998) überaus hilfreich (Abb. 98).

Bei der typologisch-chronologischen Auswertung durch Benkovsky-Pivovarová wird mit der Keramik begonnen, wobei zuerst die nicht berücksichtigten Keramikfunde, dann die Schnurverzierte Keramik, Protoaunjetitz-Kultur, Nitra-Kultur, Aunjetitz-Kultur, Unterwölbling-Kultur, Wieselburg-Kultur sowie die Maďarovce-, die Věteřov- und die Hügelgräber-Kultur betrachtet werden (S. 9–40).

Die Keramikformen werden grob in Amphoren, Töpfe, Schüsseln, kugelige Gefäße, birnenförmige Gefäße, henkellose Gefäße, Tassen, Schalen, Henkeltöpfchen/kleine Krüge, Näpfe und Sonderformen eingeteilt.

Diese werden wiederum in Untervarianten gegliedert, die praktischerweise in Typentafeln (Typentabellen) dargestellt sind.

Danach werden die Metallformen behandelt, die mit den Dolchen beginnen. Es folgen Beile, Pfrieme und Meißel, Nähnadeln, Gürtelhaken, Weidenblattemesser und Weidenblattringe.

Die Nadeln beginnen mit den Typen Scheibenkopfnadeln, danach folgen Rollenkopfnadeln, Schleifennadeln, Hülsenkopfnadeln, Aunjetitzer Ösenkopfnadeln, Nadeln mit gelochtem Kopf, unverzierte Kugelkopfnadeln mit gebogener Schaftspitze, kleinköpfige Kugelkopfnadeln, Kugelkopfnadeln mit geradem Schaft, K. mit leicht sichelförmigem Schaft, K. mit größerem Kopf, Nadeln mit konischem Kopf, Nadeln vom Typ Gajary, Sicheladeln, Flügeladeln, Nadeln vom Typ Majcichov, Drahtnadeln sowie Nadeln unterschiedlicher Typen von Abrahám I und Sládkovičovo.

Bei den Bändern und Ringen sind die Blechstirnbänder, Halsringe und spiralförmige Halsbänder und Spiralröllchen angeführt (S. 58–61).

Schließlich folgen verschiedene Kleinteile, wie Anhänger verschiedenster Form (z.B. Brillenanhänger), Lockenringe, Bronzeperlen, sternförmige Zierstücke, Blechröhrchen, Blechhülsen sowie unterschiedliche Tutuliformen.

Wichtige Formen der Trachtbestandteile stellen Reife (Definition nach *Ramsl* 2002, 60) und Ringe dar (hier als Ringe zusammengefasst). Diese werden hier als Spiralarmringe, Stabarmringe aus stärkerem Draht, Stabarmring mit offenem Ösenende, Drahtarmring mit Spiralenden, Armring mit Mittelrippe und längsgeripptes Armband angeführt. Ringe mit kleinerem Durchmesser sind hier als Spiralringe, Ringe aus stärkerem Draht mit D-Querschnitt, einfache Drahringe, kleinere Drahringe, Ringkette, Schleifen- und Noppenringe sowie diversen Fragmenten davon angeführt.

Danach werden verschiedenste Artefakte – auch nach Material geordnet, wie Golddrahringe, Bernsteinperlen, Fayenceperlen, Perlmutterperlen und Mollusken behandelt.

Erzeugnisse aus Stein stellen ein Dolch, Silexpeilspitzen, Geräte und Abschlüge, eine Streitaxt, Hammeräxte, Armschutzplatten, Kalkperlen, Schleifsteine, Reibplatten, Reibsteine und Geröllsteine dar.

Als Knochenzeugnisse werden Röhrchen, Nadeln, Anhänger, Scheiben, Perlen und Verteiler angeführt. Dazu gehören hier auch Eberhauer, Tierknochen und Tierbestattungen.

Nach diesen ausführlichen Kapiteln zur Typologie werden schließlich die Bestattungssitten betrachtet. Überwiegend handelt es sich dabei um Körpergräber in gehockter Lage, wobei der Großteil von ihnen als inten-

tionell gestört betrachtet werden muss (Tab. S. 97). Auch sind einige wenige Mehrfachbestattungen zu beobachten, wobei die Kombination 2 Erwachsene mit einem Kind am häufigsten auftritt.

Bei der „Lage und Orientierung der Toten sowie der Zusammensetzung des Grabinventars der einzelnen Gräberfelder“ werden die einzelnen Kulturgruppen getrennt betrachtet. Zuerst der „Epischnurkeramische Karpatische Kulturkreis“ und die „Nitra-Kultur“. Dabei ist zu beobachten, dass die Orientierung – neben gewissen Standards – auch sehr standortbedingt ist. Danach folgen die Gräber der Aunjetitz Kultur und der Maďarovce-Kultur. Wie bei der Orientierung stellt sich die Zusammensetzung des Grabinventars als sehr standortgebunden heraus (Abb. 107a).

Besonderheiten bei Grabbau und der Behandlung der Toten sind Gegenstand des nächsten Kapitels 5.1.4. Dabei sind Spuren von Holzeinbauten und Särgen gemeint, die eher selten auftreten. Steine kommen auch nur ausnahmsweise vor.

Schließlich wird auf die Brandgräber näher eingegangen. Hier werden bei 32 Bestattungen Brandschüttungs- und Urnengräber unterschieden.

Kapitel 6 befasst sich mit der Chronologie. Dabei wird neben der horizontalen Stratigraphie von Abrahám I auch das dem Epischnurkeramischen Karpatischen Kulturkreis zugehörige Gräberfeld von Veselý näher betrachtet. Danach folgen kurze Kapitel über die Datierung der anderen Kulturgruppen (Protoaunjetitz, Nitra, Aunjetitz, Maďarovce) mit einem Exkurs über die Datierung des Maďarovce/Věteřov/Böheimkirchen – Kulturkreises auf der Basis von C^{14} Daten (*Neugebauer* 1991; 1994) sowie über die Datierung der Brandgräber.

Schließlich wird in einem eigenen Kapitel über die Periodisierung diskutiert, die durch die Seriationstabelle (Abb. 120) unterstützt wird. Als äußerst praktisch erweist sich Abb. 119, wo tabellenmäßig C^{14} Daten im großräumigen Vergleich dargestellt sind.

Abgeschlossen wird das Werk mit einigen Bemerkungen zur Belegung der polykulturellen Gräberfelder von Abrahám I und Majcichov sowie einer Zusammenfassung. Die großzügige Darstellung der wichtigsten Inhalte in Slowakisch sowie das Abkürzungs- und Literaturverzeichnis schließen das Werk letztendlich ab.

Das Opus ist das Resultat eines Projektes, das von A. Točík und G. Kossack initiiert wurde. Die zu besprechende Arbeit wurde aber aus verschiedensten Gründen in zeitlichen Etappen erstellt. Zuerst entstand der Katalog in den Jahren 1987–1992 unter der Egidie von Bohuslav Chropovský am Archäologischen Institut in Nitra. So wurden die Gräberfelder von Abrahám, Majcichov und Senec aufgenommen sowie zusätzlich (auf Anregung von Georg Kossak) die bisher ergrabenen Gräber der Früh- und Mittelbronzezeit aus der Westslowakei. So konnten auch die Gräberfelder von Borovce, Cífer-Pác, Čachtice, Čierna Voda, Čierny Brod I + II und Senkvice I zumindest teilweise miteinbezogen werden. Insgesamt wurden somit 661 Gräber von 58 Fundorten in die Auswertung inkludiert.

Die Auswertung des Bestandes wurde von Zoja Benkovsky-Pivovarová vorgenommen und schließlich erst vor wenigen Jahren beendet, auch weil Neupublikationen einen Paradigmenwechsel in der Betrachtung dieser Kulturepoche brachten (*Bátora* 2000).

Kritisch anzumerken ist eventuell, dass trotz genauen Beschreibungen der Bestattungen nur wenige Grabpläne

publiziert wurden. Grund dafür wurde trotz ausführlicher Besprechung der Quellenkritik keiner angegeben, es gibt jedoch Verweise auf diverse Erstpublikationen, die dieses Manko ausgleichen.

Letztendlich stellt dieses Werk die langerwartete und überaus gut gelungene Zusammenschau über die Frühbronze- und beginnende Mittelbronzezeit in der Westslowakei mit Ausblicken in die umgebenden Regionen dar.

LITERATUR

Bátora 2000 – J. Bátora: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. *Prähist. Arch. Südosteuropa* 16. Kiel 2000.

David 1998 – W. David: Zu früh- und ältermittelbronzezeitlichen Grabfunden in Ostbayern. In: J. Michálek/

K. Schmotz/M. Zápotocká (Hrsg.): Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 7. Treffen 11.–14. Juni 1997 in Landau an der Isar. *Rahden/Westf.* 1998, 108–129.

Lichardus/Vladár 1997 – J. Lichardus/J. Vladár: Frühe und mittlere Bronzezeit in der Südwestslowakei. Forschungsbeitrag von Anton Točík (Rückblick und Ausblick). *Slov. Arch.* 45, 1997, 221–352.

Neugebauer 1991 – J.-W. Neugebauer: Die Nekropole F von Gemeinlebarn, Niederösterreich. *Röm.-Germ. Forsch.* 49. Mainz 1991.

Neugebauer 1994 – J.-W. Neugebauer: Bronzezeit in Niederösterreich. St. Pölten 1994.

Ramsl 2002 – P. C. Ramsl: Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn. *Fundber. aus Österreich. Materialh.* A 11. Wien 2002.

Peter C. Ramsl